

С.І. Ніколаєнко
м. Суми, УАБС

Самоуправління і мистецтво в системі ціннісних орієнтацій студентів: гендерний аспект проблеми

Розглядається проблема взаємозв'язку між розвитком здібностей до самоуправління необхідних в незвичних для людини ситуаціях, що породжуються в наш час значними змінами в суспільстві, і системою ціннісних орієнтацій, яка включає як самостійну термінальну цінність мистецтво. Вивчення цієї проблеми за участі студентів економічного факультету УАБС дозволило з'ясувати ієрархію цінностей молоді і місце мистецтва серед інших ціннісних орієнтацій.

На сучасному етапі відбуваються значні зміни в багатьох сферах життя та діяльності різних категорій людей. Старші покоління більш консервативні і не можуть сприйняти, у переважній більшості своїй, необхідність мінятися у зв'язку із змінами у суспільстві. Молодші покоління, у яких за плечима немає особливо великого життєвого досвіду, навпаки, здатні і готові сприймати все, в тому числі зміни у суспільстві, чи у власному житті, як очікуване покращення на перспективу і тому охоче, легко та швидко прагнуть адаптуватися до цих змін. Це закономірно, адже нове покоління, доки воно формується, є чутливим до всього нового і здатне природно оволодівати тим, що пропонується для засвоєння. Воно відкрите для змін, бо має освоїти ті нові умови, в яких належить жити у майбутньому. Тому і говорять, що саме молодим належить майбутнє, а тому їм вже тепер потрібно орієнтуватися відносно характеру спрямування змін, тенденцій, перспектив, бо їм доведеться жити у новий час, в умовах зовсім інших ніж зараз.

Внаслідок того, що все тече і все змінюється достатньо інтенсивно останнім часом, то саме зараз молодь стає особливо відкритою до всього нового. Ще вчора молодь мала одні можливості для розвитку, а сьогодні вже, за рахунок науково-технічного прогресу, відбувається комп'ютеризація навчання не тільки у вузах, а і у школах, поширюється мобільний зв'язок. Ще вчора була одна ідеологія в суспільстві, а сьогодні, скрізь можна почути обґрунтування правильності зовсім інших і навіть протилежних положень.

Молодь, що навчається у вузах сьогодні, зовсім по-іншому вже оцінює життя, яке знають батьки, по-іншому ставиться і розуміє загальнолюдські цінності. Іншими стали для будь-якої людини пріоритети в її житті. Представники старшого покоління лише дивуються як швидко міняються цінності, їхній зміст та вимоги до людини, і від цього, або впадають у відчай, або мовчки переживають свою незгоду з тим, що відбувається.

Отже, взагалі, людина стала іншою і в своїх прагненнях, і в своїх ціннісних орієнтаціях, які сьогодні вона, або обирає, або від яких, відмовляється як зайвих, в ході самоуправління в умовах вирішення багатьох проблем, які постали сьогодні перед молоддю, і які в юнацькому віці раніше не виникали.

У своєму дослідженні ми обмежились, на заняттях з етики, з'ясуванням питання про ті ціннісні орієнтації свідомості, які визначають прагнення в житті сучасної молоді, і характеризують внутрішній світ молодих людей, а отже і визначають особливості самоуправління. Взагалі ми намагалися з'ясувати, чи потрібна будь-яка корекція стосовно термінальних і інструментальних цінностей у молоді, чи існує необхідна для успіху відповідність між ними, яка звичайно може стати предметом самоуправління. Відсутність такої відповідності, про яку повідомлялося після дослідження студентам, змушувала, заставляла їх замислитися над необхідністю самоуправління, роботи над собою. Якщо справді, після отримання консультації щодо термінальних і інструментальних цінностей, студенти збираються почати діяти в цьому напрямі, то це буде сприяти розвитку вмінь, здібностей до самоуправління, а отже формуванню такої якості їхньої психіки, яка дозволить справитися з проблемами, що виникають в сучасному житті.

В дослідженні, конкретно, нам було цікаво також з'ясувати про те, яке місце в ієрархії цінностей сучасного студента займає мистецтво як явища суспільного життя, що може впливати на ціннісні орієнтири в житті молоді..

Об'єктом нашого дослідження стали студенти Української академії банківської справи, першого і другого курсу економічного факультету, які

вивчали етику і естетику. Всього 76 чоловік: дівчат – 42 і 34 – юнака. Наявність в групах майже рівної кількості дівчат і юнаків дозволила також порівняти і з'ясувати відмінності у відповідях на всі ці питання дівчат і юнаків, тобто звернути увагу і на гендерний аспект проблеми.

Для проведення обстеження, з метою вивчення предмету і діагностики вказаного об'єкту, застосовувались бесіди і стандартизована для подібних цілей методика. Зокрема методика дослідження ціннісних орієнтацій (МЩО), яка відома в психології як методика М.Рокіча. [2, с.41]

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її взаємин із оточуючими, з іншими людьми, із самою собою, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і „філософії життя”.

Методика вимірювання ціннісних орієнтацій М. Рокіча основана на прямому ранжируванні списку цінностей, що пропонується піддослідним.

М. Рокіч розрізняє два класи цінностей: *термінальні* – переконання у тому, що якась кінцева мета індивідуального існування заслуговує того, щоб до неї прагнути; *інструментальні* – переконання у тому, що якийсь образ дій або властивостей особистості є переважаючим в будь-якій ситуації. Цей поділ є відповідним традиційному поділу на цінності-цілі і цінності-засоби.

Спочатку пропонується набір термінальних, а потім інструментальних цінностей.

До стимульного матеріалу, в якості *термінальних цінностей*, відносять такі цінності як активна життєва позиція (повнота і емоційна насиченість життя), життєва мудрість (зрілість суджень), психічне і фізичне здоров'я, цікава робота, краса природи і мистецтво (переживання прекрасного), любов, матеріально забезпечена сім'я і т.д..

До стимульного матеріалу, в якості *інструментальних цінностей*, відносять такі як акуратність як вміння підтримувати порядок в усьому, високий рівень домагань, життєрадісність, незалежність, непримиримість до недоліків, освіченість і високий рівень культури, відповідальність,

раціональність, самоконтроль, сміливість поглядів, тверда воля і наміри, терпимість, широта поглядів, чесність, ефективність у справах, турботливість.

Отримані результати дозволили далі з'ясувати відповіді на ті питання, які були поставлені в дослідженні як предмет вивчення, і зробити певні висновки. Зокрема щодо цих питань було встановлено наступне:

Як виявилось, у більшості (близько 60%) опитаних відповідність термінальних і інструментальних цінностей, відсутня. Пояснюють студенти таку невідповідність тим, що вони просто не замислювались над необхідністю привести у відповідність свої прагнення щодо цінностей-цілей і цінностей-засобів. Для більшості цей висновок виявився не тільки цікавим і повчальним, а і несподіваним. Більшість переконалися, що потрібно свідомо і відповідально управляти своїми інтенціями, що необхідно більше замислюватися над тим, чого прагнеш в житті і частіше звіряти по своїм ціннісним орієнтаціям свої дії.

При порівнянні відповідей дівчат і юнаків було встановлено, що у дівчат частіше можна спостерігати ту чи іншу відповідність, але нечітку, в той час як у юнаків частіше спостерігається відповідність саме по тим цінностям, які вони виділяють як важливі для себе. Ми це пояснюємо тим, що юнаки зорієнтовані і зосереджені більше на окремих для себе важливих цілях, в той час як дівчата прагнуть, щоб у всіх відношеннях щодо будь-яких цінностей, які однаково можуть бути важливі у житті, була забезпечена відповідність. В цілому, головне те, що, хоч і інтуїтивно, студентська молодь налаштована на усвідомлення своїх намірів у житті і замислюється над тим, як досягти того, що прагнеш. Отже, студенти, як прогресивна частина молоді, схильна до самоуправління, розуміє важливість цих вмій і хотіла б вміти здійснювати цей процес на високому рівні.

Щодо питання про те, які термінальні цінності переважають, то такими частіше називають здоров'я, щасливе сімейне життя, любов, матеріально забезпечене життя (у 60 % випадках).

Такі пріоритети свідчать про певну позицію особистості по відношенню до життя, яка визначає відповідний моральний тип „споживача”, або споживатську позицію особистості. В етиці, в моральній типології особистостей, при характеристиці цього типу, зокрема, відзначають, що в порівнянні з іншими типами, такими як „конформістський,” „героїчний,” „аристократичний,” „релігійний,” цей тип є „маломоральний,” бо безкорисливість для таких людей малозрозуміла ідея. Така людина вважає, що тільки корисність може бути основним мотивом поведінки. Моральні, а отже безкорисні, вчинки, якщо і можливі, то вони обов’язково повинні вести до мети, до успіху, до отримання всіх благ від життя, до щастя. [3, с.237]

Спостерігаються також якісні відмінності у відповідях на це питання дівчат і юнаків. Серед термінальних цінностей дівчата (близько 75%) називають важливими такі як любов, збереження миру і гарна обстановка в країні, рівність і звичайно достаток та щасливе сімейне життя. Юнаки (до 90%) частіше у якості найбільш значимих для себе називають цікаву роботу, суспільне визнання, повага оточуючих і колективу, товаришів по роботі.

Такими термінальними цінностями, із яких не слід взагалі робити мету власного існування, студентська молодь (72%) називає життя сповнене задоволень. При чому такі цінності не сприймаються однаково і дівчатами, і юнаками. Для хлопців вони виглядають більш привабливими ніж для дівчат.

Щодо інструментальних цінностей, то серед найбільш важливих називають відповідальність, раціоналізм, самоконтроль, сміливість і тверду волю, хоча в тому числі, як бажані, називаються і дисциплінованість, і співчуття, які важливі для здоров’я і сімейного щастя. Серед тих цінностей, що прикрашають життя, студенти часто називають освіченість, вихованість, акуратність, життєрадісність. Такий результат свідчить про поміркованість і адекватність намірів, якими можуть керуватися люди, які свідомо ставляться до необхідності проявити себе з кращого боку, навіть якщо це буде не зовсім щиро. При цьому дівчата, переважно у своїй більшості (близько 60%), налаштовані на незалежність і високий рівень домагань, тобто прагнуть до

формування високого рівня конкурентноздатності. Вони вважають, що це бажано, хоч і не всім під силу. Юнаки збираються досягати своїх цілей в житті переважно в такий спосіб, який пов'язаний із міцною волею і сміливістю. Це може свідчити про те, що молода людина чоловічої статі, навіть достатньо вихована, схильна соціальне середовище оцінювати не зовсім позитивно, а як таке, що несе в собі небезпеку. В якійсь мірі це виправдано для теперішньої ситуації у суспільстві, що пов'язана із перехідним періодом у суспільстві. Але це може спричинити непорозуміння між людьми протилежної статі. Викликає стурбованість також і той факт, що, як свідчать отримані результати, ні дівчата, ні юнаки не налаштовані, не зорієнтовані у досягненні мети на прояв терпимості, чесності і не схильні проявляти вміння розуміти чужу точку зору, тобто мають високий рівень егоцентризму. Таке ставлення саме до цих цінностей як інструмента досягнення мети в житті, може викликати небажану агресію, конфлікти і буде сприяти появі неадекватних дій для досягнення мети. Тому потрібним є втручання психолога в подібну ситуацію, відповідно доцільно була б робота його із студентами, що свідчить про необхідність присутності такого спеціаліста не тільки у школі, а і у вузі.

Важливим показником сприятливого соціального оточення є рівень ціннісно-орієнтаційної єдності (ЦОЄ) групи, який залежить від того, наскільки співпадають думки, оцінки, установки і позиції групи по відношенню до таких об'єктів як цілі діяльності, цінності особи, ідеї, події, що є найбільш значимі для групи в цілому. Така єдність визначає, в якій мірі думка окремої людини відрізняється від спільної думки групи. [4, с.151] Якщо єдності немає, то це може стати джерелом конфліктності соціального середовища. Серед тих, хто став об'єктом вивчення виявилось зовсім мало молодих людей, які мають однакову ієрархію цінностей, і є такі, які дотримуються прямо протилежних думок щодо оцінок цінностей. Особливо часто прямо протилежні оцінки дають юнаки і дівчата. Це пояснює багато в

чому існування проблеми взаємного порозуміння між особами протилежної статі і в сім'ї.

Для визначення цілей у викладанні „Етики і естетики” в структурі дисципліни такої як „Культурологія”, у дослідженні ми окремо дослідили середній арифметичний показник отриманих рангів опитаними щодо вибору оцінки для визначення цінності мистецтва. Із 18 рангів він займає в середньому 10 місце. Найчастіше зустрічаються ранги такі як 8, 9 і 10. Такі ранги у відповідності із інтерпретацією М. Рокіча означають, що студенти переважно оцінюють мистецтво і красу як такі цінності, які були б бажаними для життя людей, бо прикрашають середовище, в якому вони перебувають. Але, нажаль, не всі бажаючи досягти цієї цінності, вважають, що мають можливість сприймати їх в тій мірі, щоб можна було отримати найбільш повне задоволення. Це пояснюється не тільки об'єктивними, а і суб'єктивними факторами, зокрема, невисоким рівнем вмінь розуміти мистецтво, що обумовлюються в тому числі певною якістю естетичного сприйняття.

Якщо говорити про відмінності між дівчатами і юнаками щодо їхнього ставлення до мистецтва, то у дівчат частіше зустрічаються ранги 5 і 6, які в інтерпретації даної методики означають, що саме ці цінності здатні прикрасити їхнє життя. У юнаків типовими для мистецтва є ранги 9 і 10, і навіть зустрічаються ранги 11, 12, 13, які позначають переконання, що дані цінності є бажаними, але такими, без яких у житті можна обійтись. В бесідах ми з'ясували цю ситуацію і студенти висловили таку думку, що подібні враження про мистецтво і оцінки мистецтва зумовлюються не особистим ставленням, а є віддзеркаленням присутності цієї форми суспільної свідомості у суспільстві і наявністю відповідної суспільної думки. Не тільки художник, а і вдумливий читач, глядач, слухач, в ролі яких можуть виступати і опитані нами студенти, стикаються із питаннями про сутність мистецтва і його закономірності, про природу прекрасного, піднесеного, трагічного і

комічного, про особливості художнього образу і художнього методу, про специфіку літератури, театру, кіно і інших видів мистецтва. [1, с.11]

З'ясування цих проблем, відповідні процеси пов'язані із самосвідомістю будуть сприяти виникненню прагнення у молоді до вдосконалення себе через самоуправління своїми почуттями і переживаннями. Мистецтво постає, як і інші форми суспільної свідомості, як фактор, що спричиняє роздуми людини над власною долею, її причинами. За рахунок мистецтва, за його моделями, прикладами, людина вчиться боротися за щастя в своєму житті, дотримуючись відповідних правил і норм моралі.

Через мистецтво, через його особливості, у людини формуються основи, культура естетичного сприйняття світу, людей у світі, естетичне сприйняття самого себе і внутрішнього свого світу, що дозволяє актуалізувати необхідність розуміти себе у житті, у життєдіяльності і через це бути здатним до самоуправління. Тому мистецтво можна назвати не тільки засобом естетичного і морального виховання, а і засобом формування психічних механізмів нових психологічних можливостей людей, пов'язаних із самоуправлінням.

Список літератури

1. Бореев Ю. Эстетика. – М. 2000.
2. Ковалев С.В. Подготовка старшеклассников к семейной жизни: тесты, опросники, ролевые игры: Кн. Для учителя. – М., 1991.
3. Зеленкова И.Л., Беляева Е.В. Этика: Учебное пособие и Практикум. – Мн.: 1997.
4. Фридман Л.М. и др.. Изучение личности учащегося и ученических коллективов: Кн.. для учителя. – М., 1988.

Самоуправління і мистецтво в системі ціннісних орієнтацій студентів: гендерний аспект проблеми. В кн.. Теоретичні питання культури, освіти та виховання. Зб. Наук праць № 35. КНЛУ, НМАУ Суми, 2008.

